

Olssonska gårdens ladugård

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak

Torsås 2:54 (f.d 2:42) Torsås socken, Torsås kommun, Kalmar län, Småland

Jan Westergren

Kalmar läns museum

Byggnadsantikvarisk rapport november 2018

Kalmar läns museums bebyggelseenhet

Kalmar läns museums bebyggelseenhet utför antikvarisk medverkan vid förändringar och renoveringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/ bebyggelsemiljöer. Flera medarbetare är också certifierade som sakkunnig kontrollant av kulturvärden enligt Plan- och bygglagen.

Kalmar läns museum kan även erbjuda expertis inom exempelvis land- och marinarkologi, konservering och kulturmiljöpedagogik.

www.kalmarlansmuseum.se

Antikvarisk medverkan – vad är det?

Alla kyrkor och kyrkogårdar tillhörande svenska kyrkan byggda före 1940 är skyddade enligt Kulturmiljölagen. Denna lag används också för att skydda vissa andra byggnader, så kallade byggnadsminnen. I Kalmar län handlar det om ca 135 byggnader, bebyggelsemiljöer, parker etc. När en sådan skyddad miljö ska förändras krävs ett särskilt tillståndsbeslut från länsstyrelsen, som får ställa villkor om hur åtgärderna ska utföras. Samma sak gäller när länsstyrelsen fattar beslut om så kallade byggnadsvårdsbidrag till olika kulturhistoriskt värdefulla miljöer eller byggnader runt om i länet.

För att åtgärderna ska genomföras enligt länsstyrelsens beslut, med antikvariskt perspektiv och traditionella metoder och material "som innebär minsta möjliga skada" på byggnaden eller bebyggelsemiljön ska arbetet följas av antikvarisk expertis, den antikvariske medverkande. Denne ska vara fastighetsägaren och hantverkarna behjälplig med goda råd, följa och dokumentera arbetet samt redovisa genomförda åtgärder i en rapport.

Olssonska gårdens ladugård

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak

Torsås 2:54 (f.d 2:42) Torsås socken, Torsås kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Bebyggelseantikvarie Jan Westergren
Foto	Författaren där inget annat anges
Granskad av	Antikvarie Ellen Olsson
Layout	Britt Söderberg
Diarienummer	Kalmar läns museum: 31-252-18 Länsstyrelsen Kalmar län: 432-4307-18
Utgivare	Kalmar läns museum 2018
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-1417-10 från Lantmäteriverket
Utförd av	Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten
Kontaktperson	Jan Westergren
Beställare	Torsås kommun, Box 503, 385 25 Torsås
Kontaktperson	Kommunchef Håkan Petersson
Brukare	Kulturföreningen Olssonska gården, ordf. Britt-Marie Ljunggren, Olssonska Gården, Allfargatan 17, 385 30 Torsås
Projektör	Staffan Strindberg, Strindberg arkitekter AB, Gustaf Vasagatan 28, 392 47 Kalmar
Projektledning	Jan Westergren, Kalmar läns museum
Huvudentreprenör	Markus Magnusson, VM Bygg & Snickeri AB, Snickaregården 104, 385 32 Torsås
Plåtarbeten	Markus Zetterkvist, Nybro Byggplåt AB, Tegelvägen 7, 382 92 Nybro
Renoveringsperiod	Augusti-november 2018
Fältbesök skedde	2018-03-28, närvarande: Markus Magnusson (MM) och Jan Westergren (JW) 2018-09-04, närvarande: JW och Maria Klint, Kalmar läns museum 2018-09-10, närvarande: JW, Johan Svensson (JS) och Anton Olofsson (AO), snickare från VM Bygg & Snickeri AB 2018-10-04, närvarande: JW, JS och AO, VM Bygg & Snickeri AB 2018-11-07, närvarande: JW och MM 2018-11-15, närvarande: JW, MM och Thomas Danielsson, Torsås kommun
Slutbesiktning	Utförs av länsstyrelsen i Kalmar län
Övriga handlingar och digitala fotografier	Förvaras i Kalmar läns museums topografiska arkiv

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Kort om den aktuella byggnaden

Hela Olssonska gården, med trädgård och sju byggnader, skyddas sedan 2004 som byggnadsminne enligt 3 kap Kulturmiljölagen (1988:950). Ladugårdens skyddsföreskrifter omfattar både exteriör och interiör.

Den mest utförliga beskrivningen av gårdens historia återfinns i rapporten ”Olssonska gården – En handelsgård från 1860-talet”, skriven 1999 av antikvarie Ingegerd Edling Arnell vid Kalmar läns museum.

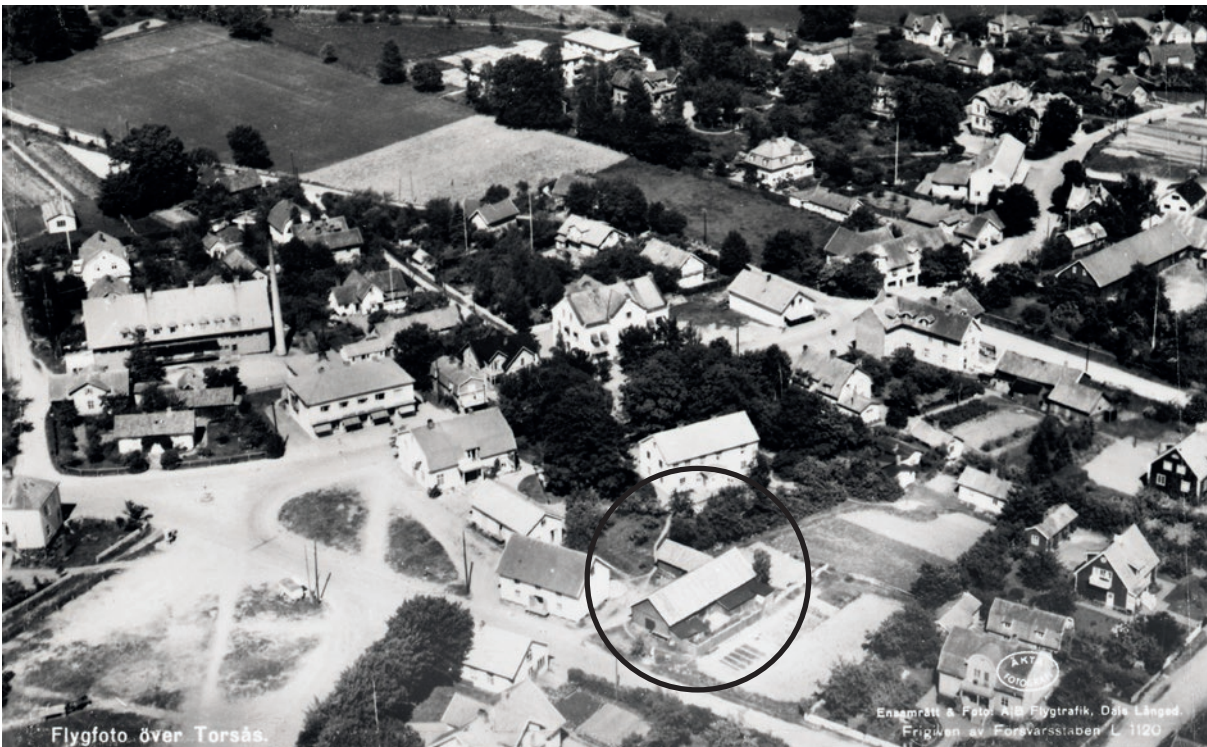
Utan att ange källa berättar Edling Arnell att huvudbyggnaden ”enligt uppgift” flyttats från någon plats i östra Blekinge och uppförts på gården under 1850-talet. År 1864, samma år som näringsförordningen infördes i Sverige, fick den dåvarande ägaren Carl Ulrik Transtedt tillstånd av Länsstyrelsen att öppna en handelsbod på gården. Transtedts ansökan om att få sälja ”handelsvaror i bod” var den första som registrerades i Kalmar län. Enligt en artikel i Barometern från den 18 december 1925 var handelsboden ursprungligen inrymd i den östra delen av huvudbyggnadens bottenvåning.

Efter Transtedts död 1870 drevs handelsrörelsen vidare av hans änka Brita Göthilda fram till 1882, då hon hyrde ut affären till Ephrahim Rosenthal. År 1887 såldes Transtedts affär till Johan G. Andersson, som flyttade handelsverksamheten till en mindre byggnad placerad vid tomtens nordvästra del.

Hela gården, inklusive affärsverksamheten, köptes 1890 av Holger Nikolaus Olsson. Holger N Olsson fick stor betydelse för Torsåstrakten, och det är han som fått ge namn åt gården. Förutom att han var framgångsrik som affärsman hade Olsson under lång tid höga poster inom olika kommunala verksamhetsområden.

Holger N Olsson och hans fru Anna fick två söner: Sture 1907 och Börje 1910. Anna dog 1931. Från 1940, då Olsson dog, övertogs fastigheten av Holger N Olssons sterbhus. Sterbhuset företräddes av Sture Olsson. Efter att under åren 1938–1953 ha arbetat som lärare på olika ställen i södra och mellersta Sverige återvände Sture till Torsås. Han var sedan 1949 gift med Elsa Samuelsson. Elsa levde till 1987 och Sture till 1990. År 1995 köpte Torsås kommun Olssonska gården av sterbhuset efter Sture Olsson.

Ingegerd Edling Arnell skriver att ladugården fått sin nuvarande placering och storlek 1910. Byggnaden syns på en stadsplanekarta från 1913. Den består av två delar sammanbyggda i L-form, där den längre och högre delen huvudsakligen är uppförd i skiftesverksteknik, och den mindre delen har panelklädd regelstomme. Edling Arnell menar att den del som är byggd i skiftesverk flyttats till platsen från planen framför affären och magasinet. Samtidigt påpekar hon att ladugården ursprungligen kan komma från den gamla kyrkbyn.

Flygfotografi från sydväst omkring 1950. Ladugården markerad med ring. Foto: KLM arkiv.

Ladugården fotograferad från nordost.

Utförda åtgärder

Den antikvariska medverkan har skett i samband med tillståndsgivning för aktuella åtgärder enligt Kulturmiljölagen. Tillståndsbeslut utfärdat 2018-06-14 av Länsstyrelsen i Kalmar.

Länsstyrelsens utvecklingsenhet har 2017-06-20 tagit beslut om att bevilja Torsås kommuns ansökan om projektstöd för Olssonska gården med journalnummer 2016-7630 inom landsbygdsprogrammet 2014-2020. Bidraget avser bland annat takarbeten och reparationer av rötskador på ladugården.

Omläggning av tegeltak, komplettering med ny takavvattning

Tillstånd före renovering

Ladugårdens takbeläggning av enkupigt lertegel lades om 2002. Det gamla delvis rötskadade underlagstaket av stickespån bevarades under ett skikt av s.k. Masonite Takskiva. Befintliga och kompletterande tegelpannor lades på ny bär- och ströläkt. Vid besiktningen i samband med 2014

års uppdatering av vård- och underhållsplanen upptäcktes att det regnat in på några ställen, främst på södersidan. Läckorna hade uppstått på grund av att masonitskivorna från 2002 inte varit tillräckligt beständiga mot vatten. Skivmaterialet hade luckrats upp och förstörts.

Ladugårdens södra fasad fotograferad från intilliggande fastighet.

Ladugårdens högre del fotograferad från norr.

Närbild av det norra takfallet efter att byggställningar rests. Hela det norra takfallet var belagt med gamla handslagna tegelpannor. Längre bort i bild syns den lägre ladugårdsdelens västra takfall, med beläggning av maskintillverkade pannor.

Vattenskadorna efter läckage i ladugårdens takfall mot söder. Det skikt av s k Masonite Taksskiva som 2002 lades ovanpå den gamla beläggningen av stickespån hade lösts upp där tegelpannor rubbats ur sitt läge.

Hela takfallet mot norr och den västra delen av takfallet mot söder (cirka 20 rader) var belagda med gamla handslagna tegelpannor. Pannorna på övriga takytor var maskintillverkade. Vid besiktning 2018-09-04, innan arbetena påbörjades, bedömdes i genomsnitt 1-2 pannor per rad vara spräckta.

Längst åt öster på ladugårdens södra takfall fanns sedan 2002 en hängränna. Dassetts östra takfall hade hängränna. Det fanns även en kort hängränna på dassetts västra sida. Dassetts båda hängrännor var kraftigt rostskadade. Övriga takfall saknade ordnad takavvattning, vilket orsakat skador utmed främst ladugårdens norra fasad. Se vidare under rubriken ”Träarbeten på fasader” nedan.

Del av ladugårdens fasad mot söder. Regnvatten som träffar gödselstadens betongkant stänkte upp på fasaden. På bilden syns även en dörr som saknar en panelbräda vid överkanten.

Ladugårdens södra takfall efter nedplockning av tegelpannor. En större skada upptäcktes i den västra delen. Här hade långvarigt läckage och dåligt fungerande masoniteunderlag givit rötskador i både takstolens sparre och hammarbandet.

Ladugårdens södra takfall efter avslutade arbeten.

Vidtagna åtgärder

För att stoppa pågående läckage och förhindra att nya läckor uppstår kompletterades den befintliga beläggningen av masonitskivor utvändigt med ett skikt underlagsduk av fabrikat Dupont, Tyvek Isola. Enligt tillverkaren är duken vattentät, diffusionsöppen och UV-beständig.

Befintlig beläggning av enkupigt tegel lyftes försiktigt ner för återanvändning. Befintlig bär- och ströläkt revs. Befintliga plåtar i rännalar revs. Fuktskadade partier av Masonite Takskiva ersattes av ny oljehärdad hård träfiberskiva avsedd för användning som underlagstak. Ny strö- och bär- läkt spikades. Tillvaratagna befintliga enkupiga pannor lades tillbaks. Kompletteringstegel togs från reservpannor som förvarats i ladugårdens norra flygel. Många av takets befintliga handslagna tegelpannor var stämplade med bokstäverna BTP på klacken, och kom alltså från Bruatorps tegelbruk i Söderåkra socken. Det förekom även handslagna pannor med stämpeln ITP, vilket betyder att de tillverkats på Illingetorps tegelbruk straxt väster om Torsås. Majoriteten av de maskintillverkade pannorna saknade stämpel, men det förekom vissa pannor som var märkta Högsby på baksidan.

Preliminärt beräknades 10 m² Masonite Takskiva behöva bytas ut. När de befintliga masonrytorna kunde undersökas, efter demontering av tegel och rivning av läkt, framgick att skadorna var större än förväntat. Sammanlagt användes omkring 29 m² nya skivor (10 st med måtten 2,4 m x 1,2 m). Skadorna var störst på takfallet mot söder. Där byttes svall på två områden, och i ett av fallen blev det även nödvändigt att förstärka en kraftigt rötskadad sparre.

Befintliga takskivor som inte var fuktskadade lämnades utan åtgärd. Efter översyn av fuktskadade områden täcktes takytorna med ovan beskrivna underlagsduk.

Nya galvade plåtar monterades i rännalar. De nya plåtarna gavs samma bredd och övriga utförande som befintliga plåtar. Vid rännaldalen mot öster drogs plåten fram omkring 10 cm för att skydda underliggande fasad från vattenstänk.

Hängrännor monterades utmed hela ladugårdens norra takfall, på en omkring två meter lång sträcka i väster vid innerhörnet mot den lägre byggnadsdelen, utmed ungefär halva södersidan och på dassets båda långsidor. Övriga takfall, där inga tydliga problem noterats, lämnades utan hängrännor och stuprör. Omfattningen av det nya takavvattningssystemet överensstämmer i huvudsak med förslaget på ritningar A-1.13 och A-1.14 upprättade av Strindberg arkitekter AB. På inrådan av entreprenören bevarades dock inga av de befintliga hängrännorna från 2002. Nya hängrännor och stuprör är utförda i galvad plåt.

Den rötskadade sparren förstärktes med hjälp av träreglar på båda sidorna.

Norra takfallet efter omläggning.

Pågående omläggning av den lägre byggnadsdelens takfall mot väster. På bilden syns Anton Olofsson och Johan Svensson från VM Bygg & Snickeri AB.

Närbild av innerhörnet mot nordväst. Pågående arbeten.

Modernare maskintillverkad tegelpanna från Högsby tegelbruk.

Handslagen tegelpanna stämplad med ITP, tillverkad vid tegelbruket i Illingetorp.

Ladugården fotograferad från nordost efter avslutade arbeten. Jämför med bild på sidan 6.

Ladugårdens södra fasad efter avslutade arbeten. Jämför med bild på sidan 7.

Träarbeten på fasader

Tillstånd före renovering

Utmed ladugårdens norra långsida och den närmast anslutande delen av norra flygelns västfasad hade den nedersta delen av träväggarna skadats på grund av att regnvatten från taken stänkt tillbaka upp på fasaderna. Även mot söder hade skador uppstått i fasadens nedersta del, orsakade av att vatten från taket stänkt mot kanten av den gjutna gödselstaden. De allvarligaste rötskadorna återfanns vid den norra fasadens innerhörn i öster. På en dörr mot söder saknades en panelbräda i överkant, och ytterligare tre panelbrädor var rötskadade.

Vidtagna åtgärder

Den mest rötskadade delen av ladugårdens syll vid den norra fasadens innerhörn mot öster byttes ut mot friskt virke. De övriga delar av fasaderna som också utsatts för regnstänk var vittrade

och rötskadade i ytan, men bedömdes fortfarande vara möjliga att bevara. En omkring 1 m lång rötskadad del av syllen, i anslutning till dörrarna i norra fasadens västra del, förstärktes/skyddades med hjälp av en utanpåliggande bräda.

En dörr mot söder har kompletterats med nya panelbrädor i över- och underkant.

Nya delar har givits samma dimensioner och ytbehandling som intilliggande gamla delar. Nya delar har målats med röd slamfärg respektive svartpigmenterad trätjära för att inte framträda allt för tydligt i förhållande till intilliggande ytor.

Kommentarer

Länsstyrelsens tillståndsbeslut från 2018-06-14 omfattade även takarbeten på Olssonska gårdens fotoateljé. Dessa åtgärder har inte utförts ännu. En separat rapport upprättas i efterhand.

Ladugårdens norra fasad, till höger i bild, hade skadats i underkant på grund av att regnvatten från taket stänkt tillbaka upp på fasaden.

Skadorna var allvarligast vid norra fasadens innerhörn i öster. Här var det nödvändigt att byta ut syllen.

Dörr mot söder efter borttagning av rötskadade panelbrädor.

Alla utbytta delar har målats med falu rödfärg. Övriga delar av fasaderna skall målas om under 2019 eller 2020.

Syllen under dörren har förstärkts med en bräda.

Ladugården och dasset fotograferade från sydväst efter avslutade arbeten. Jämför bild på sidan 9. Dörren har kompletterats med nya panelbrädor. De nya brädorna framträder som något ljusare än de gamla. På bilden syns även ladugårdens och dassets nya hängrännor.

Sändlista

Länsstyrelsen i Kalmar län, 391 86 Kalmar

Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm

Torsås kommun, kommunchef Håkan Petersson, Box 503, 385 25 Torsås

VM bygg & Snickeri AB, Markus Magnusson, Snickaregården 104, 385 32 Torsås

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

